

Gotland fandt Tjelvar

Gutasagaen er en krønike om Gotlands historie i tiden op til den danske erobring i 1361. Den blev skrevet i 1200-tallet, og der findes kun ét originalt manuskript skrevet på gutamål, som er en gammel oldnordisk dialekt. Sagaen indledes med fortællingen om Tjelvar (på gutamål: Pieluar), som opdager Gotland. Han er en slags magiker, en mytisk figur, for Gotland hviler, ifølge historien, under en forbandelse som betyder, at øen er under vand om dagen og over vandet om natten. En forbandelse, som endelig brydes, da Tjelvar tænder ild på øen for allerførste gang.

*“Gotland fandt først den mand, som hed Tjelvar.
Da var Gotland, så fortroldet, at det om dagen sank,
og om natten var oppe, men den mand bragte først
ild til landet. Og siden sank det aldrig igen.”*

Tjelvar havde sin søn med, men åbenbart ingen kone. Det havde sønnen Hafde heldigvis, hun hed Hvidestjerne, og hun drømte en drøm en nat, der forudsagde øens skæbne:

“Denne Tjelvar havde en søn som hed Hafde, mens Hafdes kvinde hed Hvidestjerne. De to satte, som de første, bo på Gotland. Den første nat hvor de sov sammen, da drømte hun en drøm. Det syntes hende, som tre orme var slynget sammen i hendes barm, og som om de krøb ud af barmen på hende. Denne drøm sagde hun til Hafde, sin husbond. Han udlagde hendes drøm sådan: Alt er med ringe bunden: Bo-land skal det blive, føde skal vi tre sønner. Dem gav han alle navn ufødte: Gute skal Gotland eje, Graip skal den anden hedde og Gunfjøn den tredie. De skiftede siden Gotland i tre tredinger, så at Graip den ældste fik den nordlige treding, og Gute den midterste treding mens Gunfjøn den yngste fik den sydligste.”

Tjelvar.

Historien om Tjelvar, Hafde og Hvidestjerne kan 'læses' på flere runesten rundt om på øen. Ligesom den kan ses i delingen af Gotland i tredinger (tre distrikter, en praktisk måde at inddele øen i områder), som blev beholdt frem til 1747, og som stadig opretholdes indenfor kirken, idet Region Gotland er delt i tre pastorater.

Men tilbage til sagaen. Var Tjelvar virkelig den første mand på Gotland? Det kan ikke vides med sikkerhed, men jeg har besøgt et sted, som siges at være hans grav. Stedet kaldes Tjelvars källring og ligger inde i skoven på Gotlands nordøstlige kyst. Det er et mystisk sted. På Gotland er skibssætninger ikke er så ualmindelige, og grave i form af skibssætninger og stenrøser fra perioden er ikke sjældne. Tjelvars källring er en af flere mellemstore skibssætninger, men den er ikke tom, som de fleste ellers er!

Stenrøser og skibssætninger

De ældste spor af menneskelig aktivitet på Gotland stammer fra omkring 4500 år før vor tidsregning (fvt.). Det er spor efter en stenalderkultur, som er langt mindre udforsket end fx den danske. Langt flere spor har man på Gotland efter bronzealderfolket. Det var dem, knoglerne i Tjelvars källring hørte til, og de havde deres storhedstid omkring år 1500-500 fvt.

I Danmark byggede bronzealderfolket de store gravhøje, og på Gotland samlede de sten til hobe i store bunker kaldet stenrøser. Mest imponerende er Uggard Rojr nær Rone på det sydlige Gotland, som er den største af dem alle. Med en højde på næsten 8 meter og en diameter på 45 meter er den større end en villa! Røserne blev oftest bygget nær den daværende strandkant og kunne derfor ses til skræk og advarsel af dem, som sejlede forbi ude på havet. I dag ligger de fleste lidt inde i landet, for strandlinjen har flyttet sig en del, som tiden er gået.

Gotland har usædvanligt mange stenrøser fra bronzealderen. I alt er 1300 registrerede, og heraf betragtes de 400 som store. Mange er blevet undersøgt, og der er skrevet mange bøger om emnet. En stenrøse er, som ordet antyder, bygget af sten. I modsætning til en gravhøj, hvor der er lagt jord ovenpå, står en stenrøse 'bar'. Kun få stenrøser er undersøgt til bunds. Dels for at respektere gravfreden, dels, og dette er en mere praktisk årsag, fordi arbejdet med at fjerne store tunge sten fra en kæmpestor, ustabil bunke absolut ikke er let.

I Kauparve, på Gotlands nordspids, har man i videnskabens navn givet os alle en sjælden mulighed for at kigge ned i en grav, som blev dækket til for mere end 2000 år siden. Da man løftede låget af stenbunken fandt forskerne en reel bygningskonstruktion, som både forundrede og imponerede dem. Den oprindelige stenrøse havde en diameter på 18 meter og var cirka 3 meter høj. I midten stod et hult, koldmuret tårn som var 2,5 meter højt. I bunden og den ene side af tårnet fandt man 3 stenkister med ubrændte menneskeknogler og fine bronzesmykker fra cirka år 1000 fvt. De fleste stenrøser er bygget af kampesten, på det nordlige Gotland af kalksten, og deres historie strækker sig fra ca. 1500-300 fvt. På samme tidspunkt begynder man at rejse skibssætninger (det er i en sådan Tjelvar ligger begravet). Typisk i samme område, nær ved stenrøserne. Men traditionen med skibssætninger varede væsentlig længere end røserne, helt ind i jernalderen og op i vikingetiden.

Bronzealderfolket dyrkede uden tvivl en slags guddom eller flere, som folk har gjort det til alle tider. Og skibssætningerne har måske kunne føre dem til en sikker havn i evigheden. Men det er langt fra de fleste skibssætninger, man har fundet spor af mennesker i. Faktisk så ved forskerne, i modsætning til stenrøserne som altid indeholder grave, ikke nøjagtigt, hvad skibssætningerne er til for. Traditionen med at fragte folk med skib til et liv hinsides dette ses på runesten og i landskabet rundt om i hele Norden.

På Gotland findes der 350 synlige skibssætninger, som menes at være en form for mindesmærker over høvdinge og andre stormænd. Skibene er som regel sat med kampe- eller kalksten og længden varierer fra 6 til 42 meter. Den længste skibssætning findes i Gnisvård ved Tofta lidt syd for Visby. Og i Gålrum, på det midterste Gotland nær badebyen Ljugarn, sejler en flåde af 7 skibe mod den Estiske kyst. Hvor mange stenskibe, der er forsvundet gennem tiderne, kan kun guderne vide. I alle fald, har man konstateret, at en hel del skibssætninger i dag er at finde under jordoverfladen.

Vikinger og handelsmænd

Gotland udgør mindre end 1 % af Sveriges areal. Alligevel er 2/3 af svenske vikingetidsskatte fundet på øen. Og udgravninger fortæller os, at Gotland allerede i vikingetiden var centrum i et vidt forgrenet handelsnetværk, som strakte sig fra Birka til Byzans.

Begiver man sig ud i det gotlandske landskab og graver i jorden, finder man ikke kun skibssætninger og stenrøser under det øverste muldlag, man kan også være heldig at finde beviser på den driftige handel og den ufattelige rigdom, som de gotlandske bønder nød godt af helt tilbage til vikingetidens begyndelse i 7-800-tallet og langt ind i middelalderen. Mere end 700 vikingeskatte er blevet gravet frem af Gotlands stenede jord. Og der er ikke noget, som tyder på, at øen i Østersøen har fremvist alle sine skatte.

Næsten hver gang arkæologerne er stødt på rester af vikingehuse på Gotland, har husene nemlig vist sig at rumme store skatte. Bestående af alt fra bronze- og sølvsmykker, kostbare ædelstene til sølvmønter i tusindvis. Ofte er skattene blevet gravet ned under gulvet i de for længst forsvundne vikingehuse. Hvorfor er skattene gravet ned og aldrig gravet op igen? Nogle mener, at det kan have været som offergaver til guderne, andre at skattene er gemt ned af langt mere praktiske årsager: for at undgå tyveri og plyndring i stedet for en moderne bankboks.